

Merta, Rudolf

[Beiträge zur deutschen Ausspracheregung]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná.
1962, vol. 11, iss. A10, pp. 222-224

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100216>

Access Date: 01. 03. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

des Ofner Rechts aus dem Jahre 1845 heute vergriffen und natürlich in vielen Punkten sehr veraltet ist, widmet Mollay seine prachtvollé und mustergültige Ausgabe, die jeder Germanist, in erster Linie jeder Mundartforscher, und jeder Rechtshistoriker lebhaft und mit Freude begrüßt; 3. die von der Budapester Stadtbibliothek im Jahre 1938 aus dem Nachlaß des Gymnasiallehrers Béla Bozsényik angekaufte Budapester Hs. (*Bp*), die von ihm in der siebenbürgischen Stadt Frauenbach erworben wurde; wahrscheinlich ist diese Hs. für Klausenburg angefertigt worden. — Der Frage nach der Entstehung der drei Hss. ist nicht leicht nachzugehen. Am einfachsten stellt man dies bei der Hs. *Cr* fest: Leonhard Cromer war in den Jahren 1556 — 1582 als Stadtschreiber, und Ratsherr in Kaschau tätig und als solcher hat er sich eine Abschrift (wohl auf Grund von *Lyc*) beschafft (laut Eintragung auf dem Verso des vorderen Einbanddeckels: *Sum Leonarti Cromer Civis et Jurati Notarii Civitatis Cassoviensis, scriptus Anno 1560*). — Im zweiten Abschnitt (2. *Aufgaben der weiteren Forschung*) stellt Mollay eine Übersicht der sich aus den Mängeln der bisherigen Forschung ergebenden Aufgaben: es liegt auf der Hand, daß nur er dazu berufen ist, den großen Anforderungen und Fragen, die die vorliegende Ausgabe an die Forschung stellt, vollauf zu genügen und diese endgültig zu lösen, da er mit dem gesamten sehr schwierigen Fragenkomplex vertraut ist. Ein wichtiges Problem, nämlich die Frage nach dem Urheber und Verfasser des Ofner Stadtrechts, hat er schon angeschnitten und zum Teil auch schon gelöst. In Johannes Siebenlinder vermutet Mollay den Redaktor, bzw. Verfasser des Ofner Stadtrechts, nach ihm wäre die Originalhandschrift ungefähr in die Jahre 1403 — 1439 zu setzen und er führt für diese seine glaubwürdige Annahme gewichtige Argumente an. — Wichtig ist ferner, was er über die orthographischen und mundartlichen Verhältnisse in den einzelnen Handschriften anführt, und ich persönlich freue mich auf den versprochenen sprach- und sachgeschichtlichen Kommentar. Das Sachregister (S. 207 — 226) und das beigefügte Glossar (S. 227 — 237) sind sauber ausgearbeitet. Der Herausgeber war bemüht, die Hs. *Lyc* so getreu wie möglich unter Berücksichtigung aller Varianten der übrigen Hss. zum Abdruck zu bringen (vgl. 3. Einrichtung der vorgelegten Ausgabe). Ich selbst würde nicht so rigoros verfahren; einige Beispiele mögen diese äußerste Peinlichkeit hinsichtlich der Wiedergabe der handschriftlichen Eigentümlichkeiten veranschaulichen: Prologus IX. Überschrift: *Zu pe Halten des gemein guet oder nutz*; Prol. X E, S. 47: *ver Wesen*, *ibid.* Prol. X F: *Stat.Richterr, gelt.Richter*, aber auch: *geltricherr*, Prol. X H.S.55: *ver heiratten*, oder Art. 342 (S. 173): *zu pe zalen*; Art. 347 (S. 174): *mit folger, vór czelt* neben *vorzelt*; Art. 354 (S. 176): *er welt, ent ladenn*; Art. 359 (S. 177): *der aus spruch, zu vor antworten, yn gesinde* usw. usw. —

Zum Schluß kann ich nicht umhin, den Herausgeber zu seinem neuen Buch zu beglückwünschen: diese Publikation gereicht der Ungarischen Akademie der Wissenschaften zur Ehre und uns Germanisten im besonderen zu großem Nutzen.

Leopold Zatočil

Beiträge zur deutschen Ausspracheregélung (Henschelverlag Berlin 1961, 134 s.)

Počátkem června v r. 1960 se do Halle (NDR) sjeli filologové, fonetikové, pedagogové, zástupci divadla, rozhlasu a televize a jiní odborní pracovníci, aby jednali o vydání nových pravidel německé výslovnosti. Sjezdové referáty a diskusní příspěvky byly otištěny v knize shora uvedené. Zásadní referát přednesla E. M. Krechová (Problémy normování německé výslovnosti) a H. Krech (Zpráva o stavu práce na „Slovníku obecné německé vzorové výslovnosti“). Všimněme si nejdříve prvního referátu.

Theodor Siebs, který dal r. 1898 podnět k vypracování normy pro německou výslovnost, vycházel z úzu předních scén té doby. Avšak norma (konkrétní definice pojmu norma podle Krechové dosud chybí) není přírodní zákon, nýbrž něco, co se mění a potřebuje stálého doplňování. Proto existovaly od samého počátku normotvorných snah pro výslovnost námitky proti Siebově kodifikaci (o té však lze hovořit až od r. 1922, kdy Siebovo dílo bylo za normu úředně prohlášeno; původní titul „Bühnenaussprache“ byl rozšířen o „Hochsprache“, zároveň pak připojen odstavec o užívání normy ve škole a v životě vůbec).

Siebova norma je založena na jazykovém projevu, jaký byl vyžadován pro přednes klasického veršovaného dramatu; tu bylo třeba počítat se vzdáleností mezi hercem a publikem: bylo třeba klást důraz na silnou aspiraci, exploziv, zřetelnou realizaci v nepřizvučných nebo koncových morfémech, na rozlišování mezi znělou a neznělou kvalitou. Normu bylo také brzy třeba rozšířit i na oblasti mimo divadlo a uvažovat o vytvoření regionálních variant uvnitř normy, něčeho, co by zatím bylo pod vrcholem, jimž by zůstávala jediné jevištní výslovnost, ale k němu směřovalo; ostatně „Siebs“ má ve svém 16. vydání „Österreichisches Beiblatt“ a analogický doplněk pro Švýcarsko.

Výzkum výslovnosti je dnes snazší a přesnější než tomu bylo před 50–60 lety, kdy vědci byli odkázáni jen na odposlouchávání herců na jevišti, které mimoto ztratilo postavení normo-

tvorné instituce, když se rychle rozšířil rozhlas; proto také Siebs vypracoval r. 1937 svou „Rundfunkausprache“ a rozšířil o tento dodatek své dílo. Jinak však není podstatných změn ani v 16. vydání z r. 1957, ani v západoněmeckém 17. vydání: jen titul zní u prvního již „Hochsprache, Bühnenaussprache“, u druhého „Siebs, Deutsche Hochsprache“.

Rozhlasoví pracovníci cítili již dávno potřebu nové normy. O ni se pokusil již v r. 1937 mj. E. Geissler, který připravil k vydání Deutsche Umgangssprache (uskutečnění záměru znemožnila válka, Geissler již zemřel). Nově se proto v současné době ujímá úkolu kolektiv, složený z lingvistů, fonetiků, pracovníků divadla, rozhlasu, nakladatelství, škol apod.; byla vytvořena redakce, jejímž pracovním cílem je vypracování Slovníku obecně německé vzorové výslovnosti (Wörterbuch der allgemeinen deutschen Hochlautung; „Hochsprache“ je totiž více než pouhá zvuková stránka jazyka). Moderní prostředky umožňují zcela jiný způsob stanovení kodifikace než tomu bylo dříve. Výsledkům dosavadního průzkumu byla vlastně věnována celá konference; informoval o nich prof. H. Krech. Slovník bude kromě seznamu slov obsahovat kapitoly o historii a vzniku díla, o pojmu vzorové výslovnosti, o artikulaci základně, o slovní a větěné intonaci, o koartikulaci; další kapitoly obsahují informativní pokyny pro různé stupně projevu (škola, jeviště, rozhlas) a o výslovnosti při zpěvním přednesu (tato poslední kapitola byla již dokončena a schválena po diskusi na veřejnosti i po posudcích, došlých z Německé spolkové republiky, z Rakouska a Švýcarska). Některé další problémy jsou předmětem rozpracovaných disertací (aspirace exploziv, ráz, foném *r*, realizace [ə] v koncových slabikách, znělost *s*, kvalita a kvantita vokálů) průzkum problému koartikulace byl svěřen fonetickému ústavu Humboldtovy university v Berlíně. Předmětem zkoumání byla také výslovnost *ä* a otázka rezistentnosti (Störungsempfindlichkeit) fonému *s*, výslovnost německých vlastních jmen a jmen cizích (západoněmecký rozhlas zde zastává stanovisko originální výslovnosti). Některé z těchto kapitol byly už zpracovány a posouzeny v diskusi. Pozornost vzbudila zejména otázka aspirace exploziv: výsledky průzkumu nesouhlasí se stavem, jak jej zachycuje „Siebs“, který v 16. vydání žádá obecně silnou aspiraci (přechodní vydání zastávalo realističtější stanovisko). Dnes je jasně slyšitelná aspirace v 70,3 % případů v absolutním začátku slov u *p*, *t*, *k*; uvnitř slova se nevyskytuje ani v polovině případů a na konci slova jen asi ve čtvrtině, u afrikát chybí vůbec; důsledek těchto faktů je, že uvnitř slova lze vyžadovat aspiraci jen před přízvukovými slabikami a v absolutním konci slova není aspirace zapotřebí (Krechová). Frekvenci realizovaného a nerealizovaného [ə] v koncových slabikách zkoumal G. Meinhold. Zjistil, že se v 5.000 posuzovaných slabikách vyskytlo ve vázané řeči více než v řeči nevázané (55:29 %). Nejvyšší počet realizovaného [ə] je po nazálech a likvidách, nejnižší po neznělém *s*. Také R. Teske (z rozhlasu NDR) míní, že výslovnost tohoto [ə] ve smyslu „Siebs“ nelze dodržovat, neboť co do zřetelnosti ve výslovnosti je na ústupu. Výslovnost bez tohoto [ə] však nelze dosud považovat za normu stejně jako náhradní nazalizaci nebo užívání slabičného [ŋ] místo [ŋn] po afrikátách nebo explozivách: Slovník ji uvede patrně jako varianty. V diskusi se ozvaly hlasy jak pro odstranění, tak pro zachování tohoto [ə]. Byl vysloven názor, že by bylo třeba také odstranit rozdíl ve výslovnosti mezi dlouhým ä[ɛ:] a dlouhým e[ɛ:]; perspektivně lze počítat se splnutím obou hlásek. Zajímavé je také zjištění o výslovnostní tendenci *ng > nk* ([ŋ] > [ŋk]). Fonému *r* a jeho (celkem 9) variantám věnoval referát H. Ulbrich. Ukazuje se, že jazyčné (dnes označované i jako „dramatické“ nebo „hrčivé“) [r] mizí; R. Teske je označuje za jev nářečový. Velmi častá je vokalizace *r* v prefixech *ver* a *er*; někdy dostává [R] až podobu ach-lautu, na konci slova pak se výslovnost vyvíjí k *ä*, ba i *a*; je tedy třeba uvažovat o nové kodifikaci a opustit starou, Siebsovu.

Naše odborná literatura se v duchu starších vydání „Siebs“ drží *r* jazyčného; M. Romportl (v Nástinu fonetiky jazyka německého z r. 1958) již zjišťuje, že velární [R], často označované jako čípkové, nabylo značné převahy nad [r] alveolárním; oficiální učebnice Deutsche Sprache (Lipsko 1957) však říká, že udržení jazyčného (alveolárního) [r] je žádoucí, „weil es den Klang nach vorn führt und dadurch den Hals entlastet und weil es weithin verständlich ist“ (s. 431). Zdá se také, že hlasatelé švýcarského a rakouského rozhlasu je rovněž zachovávají; i v postavení před vokálem je ho tu patrně víc než 1 procento, zjištěné v NDR.

Ve srovnání se „Siebsem“ se v připravovaném Slovníku jeví více fonologický přístup k fonetickým problémům a přihlíží se důsledně k výsledkům experimentálního bádání.

Proti myšlence vydání „Slovníku obecně německé vzorové výslovnosti“ měl námitky zástupce redakce „západoněmeckého Siebsa“ P. Tack, neboť „Siebs“ je podle jeho názoru založen na myšlence normy, resp. nejvyšší normy, kdežto Slovník na zásadě realizace; je obava, že by takto mohla vzniknout nežádoucí dvojkolejnost v tak důležité otázce, jakou je výslovnost. V podstatě pak vychází připravovaný Slovník z úzu rozhlasu NDR a z referátů nevyplývá, jak se k jeho pojetí stavějí odborníci z Rakouska a Švýcarska. O důsledcích nové normy pro naši praxi můžeme ovšem referovat, až „Slovník“ vyjde.

Ne zcela ujasněnou otázkou je český adekvát německého termínu „Hochlautung“: my jsme užili slova „vzorová výslovnost“ (překlad „vyšší, kultivovaná výslovnost“ pro „Hochsprache“

je ve slovníku Jankové—Siebenscheinové). Ve smyslu námětu E. Beneše (SaS 4, 1961) lze také uvažovat o termínu „standardní výslovnost“.

Rudolf Merta

Zupitza-Tschirch: Einführung in das Studium des Mittelhochdeutschen. Ein Lehr- und Lernbuch für die Studierenden der deutschen Philologie und zum Selbstunterricht . . . , Neu bearbeitet von Fritz Tschirch. 2. durchgesehene und erweiterte Auflage.

Im Jahre 1953 gab der Verlag Wilhelm Gronau in Jena und Leipzig die 16. Auflage der alten, bewährten Einführung von Jul. Zupitza (später fortgeführt von Fr. Nobiling) heraus. Der neue Bearbeiter dieser Auflage Fritz Tschirch, früher Professor in Greifswald, hat das Buch, das tausenden von Studierenden vieler Generationen als vortreffliche Einleitung in die mittelhochdeutsche Sprache gedient hat, einer äusserst gründlichen Umarbeitung und Durchsicht unterzogen. Tschirch hat bei seiner Umarbeitung drei Punkte streng berücksichtigt. 1. Er wollte „den Blick des Studierenden mit aller Vorsicht, die dem Anfänger gegenüber geboten ist, von der rein statischen Betrachtung der Sprache zu einer dynamischen Auffassung umlenken.“ So wurden dem Leser die wichtigsten sprachlichen Triebkräfte aus pädagogischen Gründen vereinfacht und nahegelegt.

2. Ferner wurde auf die Abweichungen des Mittelhochdeutschen vom Neuhochdeutschen grosses Gewicht gelegt und die mannigfaltigen Veränderungen in Wortbedeutung und Wortform während der langen Entwicklung erklärt.

3. Endlich wurden die beigegebenen Übersetzungen der mittelhochdeutschen Strophen ins Neuhochdeutsche durch einen ganz anderen neuhochdeutschen Wortlaut ersetzt.

Diesen seinen Grundsätzen blieb Tschirch auch in dieser vorliegenden 17. Auflage treu. Grössere Änderungen und Eingriffe des Verfassers gegenüber der letzten Auflage finden sich auf folgenden Seiten:

S. 15 (Einführung — Zur Betonung), S. 27 (2,3- *frouwe* — zum Gebrauch und zur Bedeutung des Wortes im Mittelhochdeutschen), S. 29 (2,3 *geborn- gebörn* bezeichnet die perfektive Aktionsart zur durativperfektiven von *bern*), S. 30 (2,3 *wol geborn-* der Verfasser betont, welchen Wert das Mittelalter der adligen Herkunft beimisst), S. 34 (3,1- *voil-* weitere Erklärungen zum Ausfall einer Silbe und zur Bedeutung des Wortes), S. 35 (3,1 — *von Rine*), S. 43 (ein vollständigeres Bild der Anordnung der Grundvokale: das Vokaldreieck), S. 48 (4,2 *tu* — Verfasser betont, dass *tu* ein Diphthong ist und infolgedessen auch metrisch nur als einziger Taktteil gewertet werden kann), S. 52 (5,1-*wurte*), S. 54 (5,3-*gere*), S. 57 (zur Metrik), S. 58 (zur Metrik), S. 63 (7,4-*küenen-* die Bedeutung unerschrocken, furchtlos... büsst im Nibelungenlied viel von ihrem Nachdruck ein, weil das Adjektiv *fast* formelhaft als schmückendes Beiwort zu den Namen der Helden beigefügt wird), S. 67 (8,2 *sorge*), S. 73 (9,2 *ros-* zu den Wortfeldern *Ross* und *Pferd*), S. 79 (10,1 *ruorte*), S. 93 (12,2 *besten* — zur Steigerungsreihe), S. 101 (13,2 *sagen-* zum Gebrauch des Wortes im Mittelhochdeutschen), S. 105 (14,1 *sehs-* Verfasser erweitert die Ausführungen über die Zahlwörter), S. 107 (14,2 *palas*), S. 110 (15,1- *enkegene*), S. 116—117 (17-*Zur Skansion*), S. 126 (20,3 *wol*), S. 130 (22,3 *golde*), S. 138 (25,1 *sterke*), S. 140—141 (27,2 *begunde* — das schwache Praeteritum bezeichnet den Aspekt, unter dem die durch den folgenden Infinitiv wiedergegebene Handlung gesehen ist), S. 142 (27,3 *höbe*), S. 155 (Kausativa und Faktitiva), S. 156 (Adjektivsteigerung), S. 167 (40,3-*erloubite*).

Zum Schluss muss darauf hingewiesen werden, dass das Buch ein unerlässliches Hilfsmittel beim Studium des Mittelhochdeutschen nicht nur für Studenten, deren Muttersprache das Deutsche ist, sondern in erster Linie auch für fremdsprachige Germanisten darstellt. Von unserem Standpunkt aus können wir die Anschauung bekräftigen, dass Tschirchs neues Buch als ausgezeichnete Einführung und Einleitung in das Studium der deutschen Sprache überhaupt zu werten ist. Für diese wissenschaftlichpädagogische Arbeit müssen wir dem Verfasser Dank und Anerkennung zollen.

Eva Uhrová

R. A. Budagov: Проблемы изучения романских литературных языков. Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, Moskva 1961, 37 str.

Vynikající sovětský lingvista Budagov definuje v této stručné, ale závažné práci literární jazyk jako vytříbenou a normovanou formu všennárodního jazyka a podává historii zájmu jazykovědců o tuto formu. Při této příležitosti vyzdvihuje význam Pražského lingvistického kroužku pro současné studium literárních jazyků.

Zvláštní pozornost zaměřuje na vznik a vývoj literárních jazyků románských a na jejich vztah k písemnictví. Odmítá názor Graura a Terraciniho, že literární jazyk může existovat již